
Działalność Polskiego Towarzystwa Historycznego w Olsztynie w roku 1957

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 79-84

1958

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DZIAŁALNOŚĆ POLSKIEGO TOWARZYSTWA HISTORYCZNEGO W OLSZTYNIE W ROKU 1957

Wybrany 22. V. 1957 r. nowy skład Zarządu Oddziału (prezes — dr T. Grygier, zast. prezesa — kier. E. Sukertowa-Biedrawina, sekretarz mgr Antoni Łukaszewski, skarbnik mgr J. Jasiński, członkowie — ks. dr J. Obląg, dr St. Flis, mgr Z. Lietz, Gustaw Leyding, August Zołądkowski oraz komisja rewizyjna — H. Skurpski, St. Rożański, poseł mgr B. Wilamowski) kontynuował zaplanowane w r. 1956 prace Oddziału. Trzy zasadnicze główne kierunki były charakterystyczne dla prac roku 1957:

- a) rozbudowa sekcji Towarzystwa,
- b) skoncentrowanie głównego wysiłku badawczego na zaniedbanych okresach historii najnowszej,
- c) wznowienie wydawnictwa regionalno-naukowego — Komunikatów Mazursko-Warmińskich.

Wysiłek Towarzystwa opłacił się, czego najlepszą ilustracją jest wzrost liczby członków do 109, liczba zebrań naukowych (51), trzy sesje naukowe, istnienie 7 sekcji, przedstawienie społeczeństwu Olsztyna 64 referatów naukowych, oraz wznowienie Komunikatów Mazursko-Warmińskich jako organu Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego w Olsztynie. Osiągnięto również szersze zainteresowanie społeczeństwa pracami Oddziału, czego dowodem, że przeciętna liczba uczestników zebrań wynosiła 76 osób.

Na zebraniach naukowych Oddziału omawiano przede wszystkim zagadnienia ogólnopolskie, a nawet europejskie. Ze szczególnym jednak zainteresowaniem zwrócono uwagę na historię ziem całego b. zaboru pruskiego. Na tle bowiem historii ziem tegoż zaboru zrozumiała jest specyfika regionu mazursko-warmińskiego. Np. tematyka Oddziału, poświęcona okresowi od r. 1918 — 1923 na terenie ziem b. zaboru pruskiego. (Stosunki polityczne na ziemiach b. zaboru pruskiego w 1918 — 1922, powstanie wielkopolskie, powstania śląskie, plebiscyty) przyniosła realne osiągnięcia w postaci naświetlenia walki dwu ośrodków państwowo-twórczych w Polsce w tym okresie (Warszawa, Poznań), która odbiła się na naszym regionie, choćby w takiej drobnostce, jak wzajemny stosunek Mazurskiej Rady Ludowej i Mazurskiego Związku Ludowego. Z drugiej strony bez opracowania polityki Komisariatu Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu nie do pomyślenia jest zrozumienie sytuacji na Mazurach i Warmii w l. 1918 — 1920.

Drugim motywem przewodnim zebrań naukowych Oddziału — to zrealizowanie zapotrzebowania społecznego w zakresie zagadnień najnowszej historii Polski. Sprawa ta przybrała na terenie województwa olsztyńskiego dość ostrą formę. Żądano wyjaśnienia, czy omówienia tych zagadnień, które np. w polityce szkolnej ubiegłego okresu były albo zaniedbywane, całkowicie pomijane, albo jednostronnie oświetlane. W tym momencie ujawnił się wyraźnie błąd dotychczasowego tylko regionalnego nastawienia się pracy Oddziału. Z trudnością własnymi siłami mógł Oddział wykonać tę pracę i wycinkowo na swych zebraniach uwzględnić tematykę z zakresu historii najnowszej Polski (np. główne problemy historii Polski okresu międzywojennego, rozwój kultury polskiej w l. 1920 — 1939, gospodarka morska Polski w l. 1920 — 1939, historia kampanii wrześniowej — ze szczegółami, walk armii

„Poznań”, „Narew”, obrony wybrzeża, udziału polskich sił zbrojnych na Zachodzie — jak Monte Cassino, Falaise, Narwik, dalej historia polskiego ośrodka politycznego na Zachodzie w l. 1939 — 1945).

Regionalistykę w pracach Oddziału reprezentowały w zasadzie dwa zebrania naukowe (Plebiscyt na Mazurach i Warmii — T. Grygier, ciekawy referat ks. dr J. Obląka: Stosunek kościoła katolickiego do ludności polskiej Warmii przed »Kulturkampfem«) oraz sesje naukowe.

Te ostatnie stały się już tradycyjną formą pracy Oddziału. Podobnie jak w ubiegłych latach, obok zasadniczych celów naukowych, miały one również zadania społeczno-polityczne.

Sesja z 5 marca 1957 r. poświęcona była stanowi archiwaliów i głównym problemom historii Mazur i Warmii w l. 1945 — 1956. Dzięki poparciu Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej oraz Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej sesja ta stała się swoistego rodzaju spotkaniem historyków najnowszych dziejów Mazur i Warmii z bezpośrednimi twórcami tejże historii (aktywem partyjnym i rad narodowych całego województwa). Trzy wygłoszone referaty (M. Lampart i T. Grygier: Stan archiwaliów do historii Mazur i Warmii w Polsce Ludowej”, Genowefa Wiśniewska: „Stan i problematyki akt partyjnych”, J. Jasiński i W. Wrześciński: „Główne problemy historii Warmii i Mazur w Polsce Ludowej”) stały się punktem wyjścia ożywionej, nieraz ostrej dyskusji. Największą dyskusję wywołały następujące tezy referatów: a) wyrazem braku ciągłości prawnej i administracyjnej w polityce na Mazurach i Warmii to zaniedbanie w prowadzeniu registratur urzędu: akta, które winny być wyrazem władzy zwierzchniej, elementem stałości w ciągłych reorganizacjach i zmianach personalnych w urzędach, znajdując się w rozproszeniu, b) opracowania historii Mazur i Warmii w Polsce Ludowej, wydawane w Niemieckiej Republice Federalnej przewyższają podobne opracowania polskie ujęciem historii w rozwoju dynamicznym.

Sesja wytyczyła również plan pracy Oddziału na najbliższy okres. Zagadnieniami generalnymi, które wysunięto na plan pierwszy oraz zapoczątkowano je, a które zrealizowane będą definitywnie w r. 1958 — to sprawy: stosunków demograficznych na Mazurach i Warmii oraz ogólna ocena i nasze stanowisko wobec „Deutsche Ostforschung” (Niemieckich Badań Wschodnich).

Oddział podjął próbę rozwiązania trzech generalnych zagadnień: migracji, sprecyzowanie pojęcia „Prusak” jako przeciwstawienie pojęciu „Brandenburczyk” oraz rozszyfrowania stosunków wyznaniowych na Mazurach i Warmii.

Podjęto przede wszystkim badania (A. Łukaszewski) nad południkowym ruchem migracyjnym na Mazurach i Warmii. Dalej rozpoczęto badania nad rozwojem świadomości narodowej oraz ustrojowo-politycznych przesłanek autonomizmu Prus Książęcych i Wschodnich (T. Grygier). Stosunkami wyznaniowymi, a przede wszystkim wzajemnych stosunków kościoła katolickiego i protestanckiego zajął się ks. dr J. Obląk.

Drugim generalnym zagadnieniem pracy Oddziału to niemieckie badania wschodnie w najszerszym tego słowa znaczeniu. Punktem wyjścia pracy to stwierdzenie, że niesłuszne jest patrzeć na te sprawy tylko od strony zachodnio-niemieckiego rewizjonizmu naukowego. Aspekt polityczno-wewnętrzny Niemiec w tych badaniach odgrywa niemięjszą

rolę. Podjęto badania nad rolą, jaką spełnia „Deutsche Ostforschung” we wskrzeszaniu pruskiego ośrodka państwowego w walce ustrojowej, jaka toczy się stale w Niemczech Zachodnich. Równocześnie podjęto badania nad wysuniętymi przez W. Schlesingera (*Historische Zeitschrift*, 1957 z. 3, s. 517 — 542) tezami wyjaśniającymi „proces załamania się niemieckiego wschodu”.

Druga z kolei sesja (22. X. 1957 r.) poświęcona była wrzeniu rewolucyjnemu na Mazurach i Warmii w l. 1914 — 1933. Materiały i sprawozdanie z tej sesji znajdują się w tym zeszycie Komunikatów. Trzeba jednak zwrócić uwagę na główne motywy tej sesji. Przede wszystkim Oddział zajmuje się już od kilku lat problematyką historii klasy robotniczej na Mazurach i Warmii. Materiałów jednakże znaleziono stosunkowo mało. Stąd sesja, przedstawiająca tylko jeden z wycinków, miała być z jednej strony podsumowaniem dotychczasowych wyników badań oraz skonfrontowaniem zebranego materiału, ze wspomnieniami żyjących działaczy ruchu robotniczego z okresu międzywojennego. Politycznym celem tej sesji było pokazanie ciągłości tradycji ruchu robotniczego na Mazurach i Warmii. Tak jak sesja z r. 1956 poświęcona Mazurskiej Partii Ludowej stała się jednym z elementów nawiązania przez Zjednoczone Stronnictwo Ludowe do tradycji mazurskiego ruchu ludowego, tak sesja robotnicza stworzyła pewną ciągłość tradycji ruchu robotniczego na Mazurach i Warmii dla Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Trzecia sesja (16. XII. 1957 r.), poświęcona była położeniu ekonomicznemu ludności polskiej w Niemczech w okresie międzywojennym.

Przedstawiono następujące tematy:

- 1) Z. Lietz i W. Wrzesiński: Położenie gospodarcze Prus Wschodnich w okresie międzywojennym.
- 2) Jan Baczewski: Gospodarcze instytucje polskie w Niemczech.
- 3) Jan Kocik: Banki na Ziemi Złotowskiej, Kaszubach i Pograniczu.
- 4) J. Malewski: Banki Ludowe w Prusach Wschodnich.
- 5) St. Rożanowski: Banki na Ziemi Opolskiej.

Sprawozdanie i materiały tej sesji również znajdują się w Komunikatach. Wybór tego zagadnienia spowodował fakt, że w zasadzie mówiło się bardzo dużo o polskim politycznym i społecznym ruchu ludności polskiej. Zdecydowanie natomiast zaniedbywano badania nad położeniem i działalnością gospodarczą tej ludności. Złożyło się na to wiele przyczyn: brak materiałów źródłowych, odmienne formy ówczesnych polskich organizacji gospodarczych (np. spółdzielni i Banków Ludowych) od tych jakie zawiązały się po r. 1945 w Polsce. Z drugiej strony zamierzano tak, jak w poprzednich sesjach — zebrać materiał z rąk samych twórców historii. Opracowania przedstawione na sesji oddane do przechowania Stacji Naukowej P. T. H. — są narazie jedynym materiałem dotyczącym np. działalności banków polskich w b. Prusach Wschodnich. Z trzeciej strony Oddział stara się skupić wokół badań nad historią ludności polskiej w Niemczech wszystkich działaczy polskich Ziemi Zachodnich. (Pierwsza tego rodzaju próba z okazji 35-tej rocznicy założenia Związku Polaków w Prusach Wschodnich, wypadła pomyślnie).

Brakiem sesji, dotyczącej położenia ekonomicznego ludności polskiej w Niemczech, było jej polityczne niewykorzystanie. Niedociągnięcia organizacyjne spowodowały, iż na bieżąco ani władze polityczno-

gospodarcze, ani spółdzielczość województwa olsztyńskiego nie zainteresowały się sesją, nie sięgnęły ani do tradycji spółdzielczości polskiej na tym terenie w latach 1890 — 1939, ani nie wykorzystwały kapitału doświadczenia polityki gospodarczej miejscowych polskich działaczy gospodarczych.

Tak samo jak w poprzednich latach dalszą formą pracy Oddziału są sekcje. Najaktywniejszą jest sekcja archiwalna (prowadzi T. Grygier). Praca jej streszczała się w roku ubiegłym do czterech głównych zagadnień: a) teorii archiwalnej oraz organizacji biurowości, b) historii administracji Prus Książęcych i Wschodnich oraz bieżących problemów polskiej administracji na Mazurach i Warmii, c) pracy kulturalno-regionalnej oraz d) źródłownawstwa do historii Mazur i Warmii.

Pierwszej grupie zagadnień w roku 1957 poświęcono zebrania, na których omówiono teorię archiwalną i praktykę biurową w Niemczech Zachodnich, Francji oraz w Holandii. Tematyka ta jest jednak tak specjalistyczna, że szerszego grona członków nie interesowała. Znacznie więcej momentów atrakcyjnych dla naszego regionu miały sprawy związane z drugą grupą zagadnień. Przede wszystkim przeprowadzono ścisły podział w historii administracji i urzędów Niemiec na obszar Niemiec Starych (Altdeutschland) oraz na obszar Niemiec Kolonialnych (Kolonialdeutschland). Granicą tego podziału jest rzeka Łaba. Dalej stwierdzono decydujący wpływ polskiego prawa administracyjnego na Prusy Książęce, a nawet na cały obszar Niemiec Kolonialnych. Przykładem tego jest instytucja landrata, której wzorem stał się urząd polskiego kasztelana z XVI i XVII wieku.

Również problemy współczesnej administracji polskiej zajmowały wiele miejsca w posiedzeniach sekcji. Przede wszystkim zajmowano się radami narodowymi, ze szczególnym uwzględnieniem rad gromadzkich. W zasadzie badano je z trzech punktów widzenia — stosunku do zakresu b. gminnych rad narodowych, zakresu ich działania i terytorialnej właściwości. Stwierdzono niepomyślne skutki gwałtownego zlikwidowania gminnych rad, zawężenia zakresu kompetencji gromadzkich rad narodowych oraz niepokrywania się terytorium rady z granicami administracji gospodarczej.

Trzecia grupa zagadnień z pracy sekcji archiwalnej to praca kulturalno-regionalna. Streszczała się ona do prac sekcji archiwalnej w Szczytnie, która propagowała w ubiegłym roku przede wszystkim znajomość regionu Szczytna oraz urządziła kilka wycieczek terenowych. Dwie pozostałe sekcje, w Mrągowie i Morągu, z powodu trudności personalnych nie wykazywały większej działalności.

Ostatnią grupą zagadnień sekcji to źródłownawstwo do historii Mazur i Warmii. W ubiegłym roku przede wszystkim omówiono (St. Rożański), materiały z zespołów podworskich (Finckensteinów, Dohnów i Schwerinów) znajdujące się w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Olsztynie. Zespoły te posiadają bardzo ciekawe i wprost rewelacyjne materiały do historii wielkiej, jak i chłopskiej własności ziemskiej Prus Książęcych i Wschodnich.

Ścisłe związana z sekcją archiwalną jest założona w połowie ub. roku sekcja Historii Polski Ludowej. To powiązanie wyraża się przede wszystkim w dwóch punktach — pracy nad historią administracji polskiej na Mazurach i Warmii, którą prowadzi sekcja archiwalna oraz oparcie się przede wszystkim o dział pracy współczesnej dokumentacji

(kronikarza regionu) Wojewódzkiego Archiwum Państwowego. Organizacja pracy sekcji Polskiej Ludowej streszczała się w ubiegłym roku do trzech form: a) urządzanie zebrań, b) recenzji z zachodnio-niemieckiej literatury dotyczącej Mazur i Warmii, c) pisania korespondencji naukowych na bieżące tematy. Problematyka, będąca tematami prac sekcji, to przede wszystkim ocena życia naukowego i kulturalnego województwa olsztyńskiego, współczesne jego zagadnienia demograficzne oraz rozwój gospodarki miejskiej. Zasadniczym celem sekcji to opracowanie poszczególnych zagadnień ostatniego dziesięciolecia w rozwoju dynamicznym.

Od roku istniejąca sekcja dydaktyczna (prowadzi St. Szostakowski) odbyła narazie dwa zebrania na temat pracy naukowo-regionalnej nauczycieli (prof. dr W. Moszczeńska) oraz metod pracy nauczycieli z podręcznikiem historii (Lucyna Zaniewska). Wysłunięto następujące zagadnienia: opracowania dydaktyki Ziemi Zachodnich, regionalizmu w pracy nauczycielskiej. Równocześnie zorganizowano zespół opracowujący historię szkolnictwa na Mazurach i Warmii w l. 1945 — 1956. (Fr. Sikora, Tad. Gączowski, St. Wiśniewski, St. Szostakowski, T. Grygier). Zasadniczą trudnością sekcji to małe narazie zainteresowanie jej pracami ze strony nauczycieli.

Ostatnią wreszcie w połowie ub. roku zorganizowaną sekcją jest Sekcja Stosunków Wyznaniowych. Przedstawiono trzy konkretne zagadnienia: ustrój Księstwa Warmińskiego i stosunek jego do Polski, stosunki wyznaniowe Mazur w XIX w., oraz diasporę katolicką na Mazurach i protestancką na Warmii.

Placówką urzędową Polskiego Towarzystwa Historycznego jest jego Stacja Naukowa w Olsztynie (kieruje E. Biedrawina) zatrudniająca w r. 1957 4 pracowników naukowych. Nowością pracy Stacji w r. 1957 jest to, że obok pracy nad księgozbiorem, punkt ciężkości przesunięto na opracowywanie przez poszczególnych pracowników zasadniczych problemów z historii Mazur i Warmii — (Rozwój ruchu narodowego i społecznego w l. 1860 — 1945 — E. Biedrawina, reformy włościańskie na Warmii w początkach XIX w. — J. Jasiński, Ruch robotniczy w l. 1918—1923 — W. Wrześniński, Zagadnienia migracyjne w l. 1870—1945 — A. Łukaszewski).

Praca wewnętrzna Stacji, to katalogowanie zbiorów bibliotecznych (skatalogowano 2.020 tomów), fotografiki, zbieranie materiałów do bieżącej bibliografii regionalnej, załatwianie kwerend oraz udostępnianie zbiorów Stacji. Z publicznej pracowni korzystało w roku ubiegłym 168 uczestników, załatwiono 94 kwerendy dla prac naukowych, wypożyczono na zewnątrz 218 tomów.

Praca zewnętrzna Stacji to przede wszystkim współpraca z Wojewódzkim Komitetem Frontu Narodowego, jak opracowanie wystawy i przewodnika po niej pt. Walka o narodowe i społeczne wyzwolenie ludności Mazur i Warmii w l. 1860—1945. (E. Sukertowa-Biedrawina i T. Grygier), z Redakcją Słownika Biograficznego, Polskim Towarzystwem Krajoznawczym oraz z Wojewódzkim Ośrodkiem Doskonalenia Kadr Oświatowych. Dalej pracownicy Stacji prowadzą znaczną poza-służbową działalność naukową. Ponadto Stacja Naukowa, jako spadkobierczyni Instytutu Mazurskiego, przystąpiła do opracowania dla celów wydawniczych pamiętników działaczy Mazurów i Warmiaków, zdobytych drogą konkursu przez Instytut Mazurski w latach 1948 — 1949.

Nakładem Wydziału Kultury Wojewódzkiej Rady Narodowej ukazał się pamiętnik Franciszka Kwasa ze Skajboł w opracowaniu J. Jasińskiego. Stacja jako placówka urzędowa związana jest w pełni działalnością społeczną z pracami Oddziału Towarzystwa.

Punktem, który kończy pomyślną działalność Towarzystwa w roku 1957 to wznowienie Komunikatów jako organu Stacji Naukowej. Starania o Komunikaty, które rozpoczęło w r. 1951 napotykały na znaczne trudności. Kiedy w r. 1952 na zjeździe walnym P. T. H. w Kielcach sprawę tę oficjalnie poruszano, nie znalazła ona większego zrozumienia. W roku 1954 proponowano wkładkę regionalną dla Mazur i Warmii w Zapiskach Historycznych Towarzystwa Naukowego w Toruniu. I ten projekt nie znalazł oddźwięku. W r. 1956 myślano o zorganizowaniu Towarzystwa Miłośników Historii w Olsztynie, które miałoby za główne zadanie zdobycie funduszy na wznowienie miejscowego naukowego czasopisma regionalnego. Warunki polityczne, nieskoordynowane wysiłki pracy społecznej również nie pozwoliły na tego rodzaju rozwiązanie sprawy. Dopiero pozytywne ustosunkowanie się Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, a przede wszystkim przewodniczącego ob. Zbigniewa Januszki, pozwoliło na wznowienie Komunikatów. Plan pracy wydawniczej jest ogromny, tym bardziej, że zaniedbania są wielkie i w pierwszym rządzie trzeba nadgonić to, co w latach 1950 — 1956 zrobiła historiografia zachodnio-niemiecka w zakresie przeszłości Mazur i Warmii mając w tym względzie ułatwione zadanie. Produkcja naukowa w Zachodnich Niemczech pracowała na pełnych obrotach właśnie wtedy, gdy ośrodek olsztyński zamilkł. Nadrobienie tego przeszło 7-letniego opóźnienia będzie niesłychanie trudnym zadaniem.

Do prac Towarzystwa należy również 280 popularnych wykładów, które wygłosili członkowie Oddziału i Stacji na terenie całego województwa olsztyńskiego i poza nim. Problem popularyzacji przeszłości Warmii i Mazur jest jednak najtrudniejszym zadaniem Towarzystwa. Brak na ten cel kredytów, aparatu organizacyjnego, a Komunikaty Mazursko-Warmińskie kładą jednak punkt ciężkości na ogłaszanie prac naukowych. W tej mierze starano się o podział pracy w ten sposób, by Oddział, Stacja i Komunikaty Mazursko-Warmińskie zajęły się tylko pracą naukową, natomiast popularyzacją wiedzy o Mazurach i Warmii — Wojewódzki Ośrodek Doskonalenia Kadr Oświatowych, Towarzystwo Wiedzy Powszechnej oraz tygodnik kulturalno-społeczny „Warmia i Mazury”. Wydaje się, że ściśle ustalenie tego podziału pracy winno nastąpić w 1958 r. z lepszymi jak dotychczas wynikami.

Zarząd Oddziału i Stacja Naukowa PTH.